

Zasoby i wykorzystanie siły roboczej w gospodarstwach korzystających z kredytu dla „młodych rolników”

Wprowadzenie

Gospodarstwa prowadzone przez młodych rolników (do 35. roku życia) są przedmiotem systematycznych badań ankietowych i analiz prowadzonych w Instytucie Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej (IERiGŻ) [1]. Z badań przeprowadzonych w 1992 r. wynika, że nastąpiło przyspieszenie przemian pokoleniowych w naszym rolnictwie, co zdaniem autorów wiązało się „z liberalizacją przepisów prawnych polityki gruntowej i korzystnymi zmianami w świadczeniach emerytalnych rolników”, a także dla wielu młodych osób na wsi „przejęcie gospodarstwa wiązało się z brakiem pracy zarobkowej i było koniecznością życiową” [6].

W roku 1995 podjęto decyzję o utworzeniu linii kredytowej dla osób, które nie ukończyły 40. roku życia, dofinansowywanej ze środków Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, w skrócie zwanej „linią kredytową MR” [8]. Decyzja ta wpłynęła na przyspieszenie procesu przejmowania gospodarstw przez młodych rolników, a także zaktywizowała już gospodarujących do modernizacji swoich gospodarstw. Wraz z decyzją o utworzeniu linii podjęto także decyzję o zobowiązaniu rolników korzystających z tej linii do obowiązku prowadzenia rachunkowości rolnej. W 1996 r. w skali kraju rachunkowość z tego tytułu prowadziło nieco ponad 2000 rolników. Był to okres próbnego wdrożenia tzw. zuniifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych (ZSRGR) i znaczna liczba zgromadzonych danych była mało wiarygodna. W roku 1997 gospodarstw prowadzących rachunkowość pod nadzorem ARiMR i ośrodków doradztwa rolniczego było już ponad 23 000. Jest to największa liczba gospodarstw, które kiedykolwiek w Polsce prowadziły rachunkowość w ujednolicony sposób. Znaczny przyrost liczby rolników korzystających z linii kredytowej MR spowodował, że od następnego roku przyjęto zasadę prowadzenia ewidencji w dwóch zakresach.

Okolo 12 tys. rolników, którzy zaciagnęli najwyższe kwoty kredytów, zostało zobowiązanych do prowadzenia ewidencji w pełnym zakresie, pozostali prowadzą ewidencję tylko obrotów pieniężnych. Spowodowało to, że od 1998 r. pełną informacją o zasobach i wynikach gospodarstw dysponujemy tylko z gospodarstw o stosunkowo wysokim potencjale produkcyjnym.

Podstawowym celem opracowania jest analiza zasobów siły roboczej, jej wykorzystania oraz ekonomicznej wydajności pracy w gospodarstwach prowadzących rachunkowość. Biorąc pod uwagę wielkość bazy danych i zróżnicowanie gospodarstw, analizę zasobów i wykorzystania siły roboczej w gospodarstwach korzystających z linii kredytowej MR przeprowadzono na podstawie danych z roku 1997.

Pośród ogólnej liczby gospodarstw prowadzących rachunkowość wykorzystano dane z tych gospodarstw, dla których dysponowano pierwotnymi informacjami o liczbie osób w rodzinie, pełną charakterystyką poszczególnych osób (wiek, płeć, sprawność fizyczna, charakter pracy w gospodarstwie) oraz deklarowanym czasem pracy w gospodarstwie. Wstępnie przetworzono dane z 16 348 gospodarstw z 38 dawnych województw. Po analizie kompletności danych, przeprowadzonej za pomocą specjalnie opracowanych algorytmów i programów komputerowych, do badań zaakceptowano informacje z 11 260 gospodarstw (68,9%). Niektóre wyniki tych badań przedstawiono w tabelach 1–4. Założono przy tym, że głównym czynnikiem różnicującym zaangażowanie poszczególnych osób w gospodarstwie, ekonomiczną wydajność pracy oraz osiągane dochody może być sytuacja rodzinna poszczególnych rolników, a tym samym zasoby własnej siły roboczej. Wykorzystanie siły roboczej w każdym gospodarstwie określono na podstawie deklarowanego czasu pracy poszczególnych osób rodziny rolnika we wszystkich miesiącach roku. Wielkość zatrudnienia mierzono za pomocą jednostek pełnozatrudnionej siły roboczej. Za osobę pełnozatrudnioną uznano osobę w wieku produkcyjnym i w pełni sprawną fizycznie, która przepracowała w ciągu roku co najmniej 2200 robotnikogodzin (RBH) [3, 4, 7]. Osoby w wieku przedprodukcyjnym (15–18 rok życia) i poprodukcyjnym (kobiety powyżej 60. i mężczyźni powyżej 65. roku życia) przeliczono na pełnosprawne wg współczynników zaproponowanych przez W. Ziętare i T. Olko-Bagieńską [9]. Osoby niepełnosprawne dodatkowo przeliczono za pomocą oszacowanego przez prowadzących rachunkowość współczynnika sprawności podanego w procentach.

Sytuacja rodzinna i zasoby własnej siły roboczej

Przeciętna liczba osób związanych z gospodarstwem w uwzględnionej w badaniach zbiorowości gospodarstw wyniosła 3,6 osoby (tab. 1), to jest nieco mniej niż w gospodarstwach ankietowanych przez pracowników IERiGŻ w 1992 r. [6, s. 6]. Wśród tych osób dominują osoby w wieku produkcyjnym (średnio 2,2 osoby) oraz w wieku przedprodukcyjnym (średnio liczba dzieci i młodzieży wynosi 1,3 osoby). Osoby w wieku emerytalnym stanowią niespełna 5% ogólnej liczby osób w rodzinie.

Sytuacja rodzinna poszczególnych rolników jest bardzo zróżnicowana. W tabeli 1 przedstawiono wyniki grupowania gospodarstw według liczby osób w rodzinie w wieku produkcyjnym. Największą liczebnie grupę stanowią gospodarstwa, z którymi związane rodziny liczą 2 osoby w wieku produkcyjnym (71,1% ogółu badanych gospodarstw). Blisko 10% gospodarstw dysponuje tylko 1 osobą w wieku produkcyjnym. Niewiele zaś, gdyż tylko 6,3% rolników zadeklarowało, że z gospodarstwem związanych jest 4 lub więcej osób w wieku produkcyjnym.

Wśród osób w wieku produkcyjnym zachowana jest duża równowaga płci. Jedynie w gospodarstwach z jedną osobą w tym wieku zdecydowanie dominują mężczyźni (tab. 1). Liczba osób w wieku przedprodukcyjnym jest także dość wyrównana w poszczególnych grupach gospodarstw, jedynie w gospodarstwach z jedną osobą w wieku produkcyjnym dzieci i młodzież występują sporadycznie. Przeciętna liczba osób w wieku emerytalnym nie wykazuje także wyraźnych związków z liczebnością poszczególnych rodzin.

Zasoby pracy mierzone liczbą pełnozatrudnionych osób (JP) oraz deklarowana liczba przepracowanych w gospodarstwie godzin są ściśle związane z liczebnością rodziny (tab. 1). Podobne relacje wykazuje także obsada własnej siły roboczej w przeliczeniu na 100 ha użytków rolnych. Jednak poziom zaangażowania osób mierzony liczbą RBH/JP we wszystkich grupach gospodarstw jest podobny.

Porównując liczbę jednostek pełnosprawnych pełnozatrudnionych z liczbą osób w wieku produkcyjnym, można stwierdzić, że w rodzinach gdzie liczba osób w wieku produkcyjnym nie przekracza 2 osób gospodarstwo rolne jest w stanie zapewnić prawie pełne zatrudnienie. W rodzinach, w których liczba osób w wieku produkcyjnym wynosi 4 i więcej zaledwie co druga osoba może mieć pełne zatrudnienie we własnym gospodarstwie.

Ogólna charakterystyka gospodarstw i organizacja produkcji

Średnia powierzchnia użytków rolnych w poszczególnych grupach gospodarstw nie wykazuje zbyt wyraźnych związków z zasobami siły roboczej w wieku produkcyjnym (tab. 2). Średni obszar analizowanych gospodarstw wynosi 25 ha użytków rolnych, a w poszczególnych grupach waha się od 24,6 do 31,6 ha. Nieco większy niż przeciętnie jest obszar gospodarstw z najmniejszymi i największymi zasobami siły roboczej. Przeciętny udział trwałych użytków zielonych, a także jakość gleb praktycznie nie różnicują wyodrębnionych grup gospodarstw.

Organizacja produkcji roślinnej oceniana na podstawie struktury zasiewów jest zbliżona we wszystkich grupach gospodarstw. Nieco większe różnice można zauważyć jedynie w pogłowie i obsadzie zwierząt. Wraz ze zwiększającymi się zasobami siły roboczej zwiększa się nieco pogłowie bydła. Jednak różnice w pogłowie trzody chlewnej i drobiu są niewielkie. Jedynie w grupie gospodarstw z największymi zasobami siły roboczej wyraźnie większe jest pogłowie drobiu. W tej grupie gospodarstw znacznie więcej niż w pozostałych grupach jest gospodarstw wyspecjalizowanych w chowie tych zwierząt. Wielkość pogłowia oraz obsady zwierząt mierzona liczbą sztuk przeliczeniowych, z zastosowaniem współczynników wykorzystywanych w krajach Unii Europejskiej [1, 7], wyraźnie rośnie wraz z zasobami własnej siły roboczej.

W szczegółowych obliczeniach dla poszczególnych gospodarstw ustalono tzw. wielkość ekonomiczną gospodarstw na podstawie sumy standardowej nadwyżki bezpośredniej (SNB) oraz typy gospodarstw na podstawie jej struktury [1, 2, 5]. W opracowaniu przedstawiono średnie wartości SNB oraz przeciętną jej strukturę w poszczególnych grupach gospodarstw (tab. 3). Wielkość SNB jest wyraźnie skorelowana z zasobami siły roboczej. Różnice jednak nie są zbyt duże, jedynie gospodarstwa z największymi zasobami siły roboczej można zaliczyć do gospodarstw znacznie większych pod względem potencjału ekonomicznego. Przeciętna struktura SNB we wszystkich grupach gospodarstw jest bardzo podobna. Nie oznacza to jednak, że poszczególne grupy są pod względem typów gospodarstw jednorodne. W opracowaniu, ze względu na jego objętość, pominięto bardziej szczegółową analizę typów gospodarstw.

Wyniki rocznej działalności oraz wydajność i dochodowość pracy

Wartość produkcji wytworzonej w 1997 r. oraz sprzedanej (produkcja towarowa brutto), mimo niewielkich różnic w powierzchni gospodarstw, rośnie wraz z zasobami siły roboczej (tab. 4). W gospodarstwach z największymi zasobami pracy produkcja jest dwukrotnie wyższa niż w gospodarstwach z jedną lub dwiema osobami w wieku produkcyjnym. Koresponduje to z wyliczoną wartością SNB dla tych grup gospodarstw (tab. 3). Również dochód gospodarstwa rolniczego wzrasta wraz z wielkością zasobów siły roboczej, jednak różnica w tym przypadku jest znacznie mniejsza i wynosi około 70%.

Odwrotne relacje można zaobserwować w zakresie wydajności pracy. Wartość wytworzonej produkcji w przeliczeniu na jednostkę pełnosprawną pełnozatrudnioną jest najwyższa w gospodarstwach z jedną osobą w wieku produkcyjnym i wyraźnie maleje wraz ze wzrostem zasobów pracy, by nieco wzrosnąć w grupie gospodarstw z najwyższą liczbą osób. Podobne relacje można zaobserwować w przypadku dochodu gospodarstwa rolniczego przeliczonego na osobę pełnozatrudnioną, a także na osobę w rodzinie (tab. 4).

Dochody zewnętrzne w gospodarstwach korzystających z kredytu dla „młodych rolników” są stosunkowo niskie nawet w gospodarstwach z dużym nadmiarem siły roboczej (tab. 4). Jest to prawdopodobnie w dużym stopniu skutek zarówno trudności w zdobyciu dodatkowego zatrudnienia, jak i ograniczenia możliwości zarobkowania przez osoby korzystające z tej linii kredytowej. Średni udział dochodów z zewnątrz w stosunku do dochodu gospodarstwa rolniczego wynosi od 11 do 18% i jest najwyższy w grupach gospodarstw o średnich zasobach siły roboczej.

Dochód osobisty przeliczony na osobę w rodzinie w gospodarstwach, w których liczba osób w wieku produkcyjnym jest większa od dwóch, wyniósł w 1997 r. nieco ponad 5 tys. zł. W gospodarstwach z jedną osobą kwota ta była trzykrotnie większa. We wszystkich grupach gospodarstw kwota dochodu osobistego przeciętnie była wyższa od kwot pieniężnych przeznaczanych na utrzymanie rodziny, co niewątpliwie większości rolników dawało szansę spłaty rat zaciągniętych kredytów.

Wnioski

1. Gospodarstwa, które skorzystały z linii kredytowej dla „młodych rolników” i od 1996 r. prowadzą z tego tytułu rachunkowość rolną pod nadzorem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa i ośrodków doradztwa rolniczego dostarczają bardzo interesujących danych źródłowych o zasobach i sytuacji ekonomicznej w najbardziej dynamicznych i prorynkowo nastawionych gospodarstwach rolnych.
2. Zasoby siły roboczej i jej wykorzystanie w tej grupie gospodarstw charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem. Stopień tego zróżnicowania jest pochodną przede wszystkim sytuacji rodzinnej tej grupy rolników.
3. Wykorzystanie własnej siły roboczej w gospodarstwie zależy w dużym stopniu od jej zasobów. W przypadku dużych zasobów własnej siły roboczej (przekraczających 3 osoby w wieku produkcyjnym) nawet stosunkowo duże gospodarstwa „młodych rolników” (średni obszar wynosi 25 ha UR) nie są w stanie zapewnić pełnego zaangażowania w gospodarstwie. Potencjalne nadwyżki siły roboczej w tego typu gospodarstwach dotyczą aż połowy ogólnej liczby osób w wieku produkcyjnym.
4. Potencjał produkcyjny mierzony wartością standardowej nadwyżki bezpośredniej jest wprost skorelowany z zasobami, a także wykorzystaniem siły roboczej. Gospodarstwa o większych zasobach własnej siły roboczej charakteryzują się większym potencjałem produkcyjnym.
5. Organizacja produkcji roślinnej jest w niewielkim stopniu powiązana z własnymi zasobami siły roboczej. Rolnicy w większym stopniu dostosowują do zasobów pracy produkcję zwierzęcą.
6. Wyniki działalności produkcyjnej oraz osiągnięty dochód gospodarstw rolniczych są skorelowane zarówno z zasobami własnej siły roboczej, jak i potencjałem produkcyjnym mierzonym za pomocą standardowej nadwyżki bezpośredniej.
7. Bardziej wyraźne zależności pomiędzy wartością standardowej nadwyżki bezpośredniej a wartością produkcji i dochodu gospodarstwa rolniczego niż pomiędzy powierzchnią gospodarstwa a tymi wielkościami wskazują, że ta metoda oceny potencjału produkcyjnego powinna być szerzej stosowana w analizach ekonomicznych gospodarstw rolnych w naszym kraju.

Literatura

- Farm Accountancy Data Network. An A to Z of Metodology. Commision of the European Communités. Brussel-Luxemburg 1989.
- GORAJ L.: Zasady klasyfikacji gospodarstw rolniczych w Unii Europejskiej. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 2-3/1998.
- GORAJ L., KONDRASZUK T., MAŃKO S., POKRZYWA T., SASS R., WÓJCIK E.: Pojęcia w zunifikowanym formacie rachunkowości gospodarstw rolniczych. Materiały na seminarium krajowe. MRiGŻ, FAPA, IERiGŻ. Warszawa 1995.
- GORAJ L., KONDRASZUK T., MAŃKO S., POKRZYWA T., SASS R., WÓJCIK E.: Dane źródłowe i wyniki zunifikowanego systemu rachunkowości gospodarstw rolniczych. Materiały na seminarium krajowe. MRiGŻ, FAPA, IERiGŻ, Warszawa 1996.
- JÓZWIAK W., NIEWĘGŁOWSKA G., ŚWIETLIK J., KRASOWICZ S., MATEŃKO K., OKULARCZYK S.: Pomiar wielkości ekonomicznej gospodarstw rolniczych. Zagadnienia Ekonomiki Rolnej, nr 2-3/1998.
- KARWAT-WOŹNIAK B.: Młodzi rolnicy i ich gospodarstwa. IERiGŻ, Komunikaty, Raporty, Ekspertyzy. Warszawa 1995.
- MAŃKO S.: Procedura zamknięcia roku obrachunkowego w zunifikowanym systemie rachunkowości gospodarstw rolniczych. Maszynopis powielony. IERiGŻ, ARiMR. Warszawa 2000.
- MAŃKO S.: Założenia zmodyfikowanego programu KSIĄŻKA jako propozycja sposobu prowadzenia w 1996 r. rachunkowości w gospodarstwach, które korzystają z kredytu preferencyjnego dla „młodych rolników”. CDiEwR. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego, nr 4/95.
- ZIĘTARA W., OLKO-BAGIENSKA T.: Zadania z analizy działalności gospodarczej i planowania w gospodarstwie. PWRiL, Warszawa 1986.

Tabela 1

Sytuacja rodzinna, zasoby i nakłady pracy w gospodarstwach rolników, którzy prowadzili rachunkowość pod nadzorem ARiMR w 1997 r.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Ogółem gospodarstwa	Gospodarstwa wg liczby osób w wieku produkcyjnym w rodzinie				
			1 osoba	2 osoby	3 osoby	4 osoby	5 i więcej
Liczba gospodarstw	szt.	11 260	1 118	8 078	1 351	608	105
Struktura	%	100,0	9,9	71,7	12,0	5,4	0,9
Ogólna liczba osób z tego w wieku:	osoby	3,64	1,32	3,65	4,50	5,31	6,56
– produkcyjnym	osoby	2,16	1,00	2,00	3,00	4,00	5,17
– mężczyźni	osoby	1,12	0,92	1,00	1,58	1,89	2,54
– kobiety	osoby	1,04	0,08	1,00	1,42	2,11	2,63
– emerytalnym	osoby	0,18	0,21	0,16	0,31	0,11	0,18
– młodzież 15-18 lat	osoby	0,22	0,04	0,24	0,30	0,17	0,16
– dzieci do 14 roku	osoby	1,07	0,08	1,24	0,89	1,04	1,05
Osoby pełnosprawne pełnozatrudnione	JP	1,62	0,95	1,63	1,86	2,10	2,46
Obsada siły roboczej	JP/100 ha						
	UR	6,5	3,5	6,6	7,5	7,9	7,8
Nakłady pracy ogółem	RBH	4533	2770	4486	5401	6016	7194
Nakłady pracy na JP	RBH/JP	2798	2916	2752	2904	2865	2926

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Tabela 2

Zasoby ziemi i organizacja produkcji w gospodarstwach rolników, którzy prowadzili rachunkowość pod nadzorem ARiMR w 1997 r.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Ogółem gospodarstwa	Gospodarstwa wg liczby osób w wieku produkcyjnym w rodzinie				
			1 osoba	2 osoby	3 osoby	4 osoby	5 i więcej
Powierzchnia UR	ha	25,1	27,3	24,6	24,9	26,5	31,6
Udział trwałych użytków zielonych	%	14,9	15,5	14,7	15,2	15,1	14,5
Wskaźnik bonitacji gleb ¹		0,87	0,87	0,88	0,88	0,87	0,85
Struktura zasiewów							
Razem zboża	%	70,7	72,3	70,8	69,3	69,2	71,7
w tym: pszenica	%	22,1	24,0	22,0	21,9	20,6	21,6
żyto	%	14,7	14,9	14,7	15,0	14,0	15,1
Ziemniaki	%	9,8	9,1	9,7	10,3	11,5	7,9
Buraki cukrowe	%	4,4	4,1	4,4	4,9	4,8	6,0
Warzywa	%	3,3	2,5	3,3	3,4	3,9	4,3
Pastewne razem	%	6,6	5,8	6,5	7,4	7,2	7,0
Bydło	szt.	9,9	8,7	9,5	11,5	13,1	14,6
w tym krowy	szt.	4,1	3,4	4,0	4,8	5,5	6,0
Trzoda chlewna	szt.	45,2	45,1	42,8	57,4	48,7	47,8
w tym maciory	szt.	4,0	4,1	4,0	3,9	4,2	4,4
Drób	szt.	276	217	255	330	384	1172
Razem sztuk przelicz.	SP	20,2	19,4	19,5	22,2	24,2	38,5
Obsada zwierząt	SP/100 ha UR	80,6	71,1	79,1	89,5	91,2	121,8

¹W obliczeniach wykorzystano następujące współczynniki przeliczeniowe: grunty orne kl. I – 1,75; II – 1,6; IIIa – 1,45; IIIb – 1,25; IVa – 1,0; IVb – 0,75; V – 0,45; VI – 0,15; trwale użytki zielone kl. I – 1,55; II – 1,3; III – 1,1; IV – 0,7; V – 0,35; VI – 0,15.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Tabela 3

Wielkość i struktura standardowej nadwyżki bezpośredniej w gospodarstwach rolników, którzy prowadzili rachunkowość pod nadzorem ARiMR w 1997 r.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Ogółem gospodarstwa	Gospodarstwa wg liczby osób w wieku produkcyjnym w rodzinie				
			1 osoba	2 osoby	3 osoby	4 osoby	5 i więcej
Standardowa nadwyżka bezpośrednia	zł	30 617	28 900	29 688	33 356	33 481	68 495
Uprawy polowe	%	39,8	41,7	39,7	39,2	38,6	38,0
Warzywa polowe	%	7,5	7,7	7,4	7,4	7,2	8,2
Plantacje trwałe	%	6,7	6,2	6,9	6,7	5,5	4,3
Bydło	%	11,6	10,4	11,4	12,5	13,0	14,5
Inne trawożerne	%	0,7	0,6	0,7	0,9	0,9	0,9
Trzoda chlewna	%	31,1	31,0	31,1	30,4	31,9	30,8
Drób	%	2,5	2,4	2,5	2,7	2,9	3,2
Pozostałe działalności	%	0,2	0,1	0,2	0,2	0,1	0,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz [5].

Tabela 4

Wyniki rocznej działalności oraz wydajność i dochodowość pracy w gospodarstwach rolników, którzy prowadzili rachunkowość pod nadzorem ARiMR w 1997 r.

Wyszczególnienie	Jedn. miary	Ogółem gospodarstwa	Gospodarstwa wg liczby osób w wieku produkcyjnym w rodzinie				
			1 osoba	2 osoby	3 osoby	4 osoby	5 i więcej
Produkcja towarowa	zł	75 471	73 761	73 500	78 638	83 609	157 476
Produkcja wytworzona	zł	96 669	98 543	93 924	99 068	109 640	181 909
Dochód gospodarstwa	zł	20 962	19 666	20 965	19 792	23 741	33 484
Produkcja na osobę pełnozatrudnioną	zł/JP	59 672	103 730	57 622	53 262	52 209	73 990
Dochód gospodarstwa na osobę pełnozatrudnioną	zł/JP	12 939	20 701	12 862	10 641	11 305	13 619
Dochód gospodarstwa na osobę w rodzinie	zł/osobę	5 759	14 898	5 744	4 398	4 471	5 108
Dochody zewnętrzne	zł	3 380	2 278	3 463	3 615	3 735	3 648
Dochód osobisty	zł	24 341	21 943	24 427	23 407	27 476	37 131
Dochód osobisty na osobę w rodzinie	zł/osobę	6 687	16 624	6 692	5 202	5 174	5 664
Roczne wydatki pieniężne na utrzymanie rodziny	zł/osobę	2 643	5 018	2 711	2 242	1 923	1 681

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa.

Labour Resources and their Use in Holdings which Benefit from Credits for Young Farmers

Abstract

The general purpose of the study is to analyse the labour resources and the level of their exploitation as well as to examine economic productivity of labour in agricultural holdings keeping farm accountancy.

The results of the study indicate that the making use of family labour mostly depends on its reserves. However, in the case of considerable family labour resources, even in relatively large farms it is not possible to ensure full self-employment within farm. Potential surplus of labour in such holdings consists of as much as a half of the total number of persons in the working ages.

Moreover, the findings show that both production outcomes and generated income are correlated with the labour reserves and economic size of farms.